

V42019

**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА
ВНУТРІШНЬОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ**

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	5
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК	7
1.1 Сутність поняття «конкурентні переваги» та види конкурентних переваг	7
1.2 Методика визначення конкурентних переваг на основі теорій міжнародної економіки	9
1.3 Загальна характеристика сільського господарства країн Вишеградської четвірки	14
2. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ.....	17
2.1 Конкурентні переваги країн Вишеградської четвірки на європейському ринку сільськогосподарських товарів та чинники їх формування	17
2.2 Місце країн Вишеградської групи на європейському ринку сільськогосподарських товарів	21
2.3 Вплив спільної сільськогосподарської політики ЄС на конкурентні переваги сільськогосподарських товарів країн Вишеградської групи.....	24
3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБРЕЖЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ.....	27
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33
ДОДАТКИ.....	35

АНОТАЦІЯ

Актуальність роботи полягає в тому, що в контексті євроінтеграційного курсу України доцільним стає вивчення досвіду європейських країн-сусідів – Вишеградської четвірки (V4) – щодо ефективного використання конкурентних переваг національних сільськогосподарських комплексів на внутрішньому європейському ринку.

Мета роботи полягала у тому, щоб визначити конкурентні переваги країн Вишеградської четвірки на внутрішньому європейському ринку сільськогосподарських товарів та обґрунтувати перспективи збереження й ефективної реалізації цих переваг. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: розробити авторську методику та визначити конкурентні переваги країн, а також чинники їх формування; встановити, яким чином реалізуються виявлені переваги на європейському ринку; обґрунтувати перспективи реалізації та нарощування конкурентних переваг країн V4.

Предметом дослідження є процес формування та реалізації конкурентних переваг країн Вишеградської четвірки на європейському ринку сільськогосподарських товарів, об'єктом – торговельні відносини країн Вишеградської четвірки на європейському ринку сільськогосподарських товарів.

Методологічною базою служать праці М. Портера, Дж. Даннінга, Б. Баласса, використані методи структурного, регресійного, компаративного аналізу, узагальнення і систематизації.

За допомогою використаної методики встановлено наявність порівняльних та конкурентних переваг країн V4 та охарактеризована динаміка їх розвитку, визначені чинники формування цих переваг та оцінений вплив кожного з них, встановлені товарні групи, за якими країни V4 реалізують конкурентні переваги та пояснена природа їх походження. До того ж, визначені шляхи ефективної реалізації та нарощування конкурентних переваг країн V4.

Авторські розробки, результати дослідження та висновки використовуються у навчальному процесі та у практичній діяльності обласної державної адміністрації, стаття прийнята до друку.

ВСТУП

В силу сприятливих агро-кліматичних умов сільськогосподарський комплекс виступає важливим і перспективним сектором міжнародної торгівлі ряду східноєвропейських держав, в тому числі України. В контексті євроінтеграційного процесу актуальним стає вивчення досвіду європейських країн-сусідів – Вишеградської четвірки (V4) – щодо ефективного використання конкурентних переваг національних сільськогосподарських комплексів на внутрішньому європейському ринку.

Проблеми формування, виявлення та кількісної оцінки конкурентних переваг розглянуті у працях М. Портера, Дж. Даннінга, Б. Баласса, Дж. Праудмана, С. Реддінга. Дослідженню конкурентних переваг країн V4 на ринках сільськогосподарських товарів присвячені праці Н. Трендова, М. Святоша, Л. Смутки, Є. Іванової, І. Возарової та інших.

Мета роботи полягала у тому, щоб визначити конкурентні переваги країн Вишеградської четвірки на внутрішньому європейському ринку сільськогосподарських товарів та обґрунтувати перспективи збереження й ефективної реалізації цих переваг. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити сутність і види конкурентних переваг, розглянути чинники формування конкурентних переваг в теоріях міжнародної економіки, запропонувати методику визначення конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів;
- охарактеризувати сільськогосподарські комплекси країн V4, визначити конкурентні переваги цих країн на ринку ЄС та чинники їх формування, та визначити, яким чином ці переваги реалізуються, а також встановити вплив спільної сільськогосподарської політики ЄС на них;
- визначити перспективи ефективної реалізації та нарощування конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів.

Предметом дослідження є процес формування та реалізації конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів, об'єктом – торговельні відносини країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів.

Під час написання використовувалися такі методи наукового дослідження: статистичний, структурного, регресійного, компаративного аналізу, узагальнення і систематизації.

Авторські розробки, результати дослідження та висновки використовуються у навчальному процесі та у практичній діяльності обласної державної адміністрації, стаття прийнята до друку.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

1.1 Сутність поняття «конкурентні переваги» та види конкурентних переваг

Під конкурентними перевагами розуміють набір властивостей суб'єкта, що вигідно відрізняють його серед конкурентів на ринку. Наявність конкурентних переваг, здатність зберігати наявні переваги та створювати нові визначає конкурентоспроможність суб'єкта. Таким чином, конкурентні переваги визначають позицію підприємства в галузі, а національного виробника – на міжнародному ринку.

М. Портер виділяє два основних види конкурентних переваг: низькі витрати і диференціація товарів [15].

Низькі витрати означають здатність фірми розробляти, випускати і продавати порівнянний товар з меншими витратами, ніж конкуренти. Продаючи товар за такою ж (або приблизно такою ж) ціною, що і конкуренти, фірма в цьому випадку отримує більший прибуток.

Диференціація – це здатність запропонувати покупцеві унікальну цінність у вигляді нової якості товару, особливих споживчих властивостей або післяпродажного обслуговування. Диференціація дозволяє фірмі встановлювати високі ціни, що при рівних з конкурентами витратах забезпечують більший прибуток. Таким чином, фірма з низькою собівартістю продукції виробляє її з меншими витратами, ніж конкуренти, а у фірми з диференційованою продукцією прибуток з одиниці продукції вище, ніж у конкурентів. Тому наявність конкурентних переваг будь-якого типу зводиться до досягнення більш високої продуктивності, ніж у конкурентів.

Джерелом конкурентної переваги є нововведення, або новий спосіб конкуренції. Нововведення в широкому сенсі включає і поліпшення технології, і вдосконалення способів і методів організації бізнесу. Воно може виражатися в зміні товару чи виробничого процесу, застосуванні нових підходів до маркетингу, нових шляхів поширення товару. Дж. Даннінг до основних джерел створення конкурентних переваг відносить:

- нові технології (створюють нові можливості для розробки товару, нові способи маркетингу, виробництва, доставки або інших послуг);
- зміни у потребах споживачів, їх цінностях і пріоритетах;
- поява нового сегменту галузі;
- зміни у вартості або пропозиції факторів виробництва (ціни на робочу силу, сировину, енергію, транспорт, зв'язок, обладнання);
- зміни державного регулювання (зміни в торговій, екологічній, інших політиках) [10].

Поряд із наявністю конкурентних переваг ключовою складовою частиною конкурентоспроможності є здатність утримувати існуючі переваги і створювати нові. На період часу, протягом якого підприємство може утримувати конкурентні переваги, впливають походження конкурентної переваги, кількість наявних конкурентних переваг, та модернізація існуючих переваг [15].

За походженням розрізняють переваги нижчого та вищого порядків. Переваги нижчого порядку, такі як дешева робоча сила або сировина, досить легко можуть отримати і конкуренти, скопіювавши їх або знайшовши інше джерело дешевих факторів виробництва. Натомість переваги більш високого порядку (такі як патентована технологія, диференціація на основі унікальних товарів або послуг, репутація фірми) можна утримувати триваліший час; при цьому вони також забезпечують більшу продуктивність. Однак щоб отримати такі переваги, потрібні спеціалізований персонал та відповідне технічне оснащення; їх набуття можливе за умови довгострокових та інтенсивних

капіталовкладень у виробничі потужності, в спеціалізоване навчання персоналу, в проведення НДДКР або в маркетинг.

Щодо кількості наявних конкурентних переваг слід зазначити, що більша кількість різноманітних переваг зміцнює позиції на ринку і навпаки.

Модернізація виробництва та інших видів діяльності, розширення джерел переваг та перехід на переваги вищого порядку також виступають необхідними умовами успішної конкуренції на світовому ринку.

Таким чином, конкурентні переваги – це набір властивостей суб'єкта, що вигідно відрізняють його серед конкурентів на ринку. Основними видами конкурентних переваг виступають низькі витрати та диференціація. Джерелом конкурентних переваг зазвичай виступають нововведення. В залежності від походження конкурентні переваги можуть утримуватись впродовж короткого або довгого терміну.

1.2 Методика визначення конкурентних переваг на основі теорій міжнародної економіки

Найбільший вклад у дослідження конкурентних переваг країн, регіонів та окремих фірм зробив М. Портер, автор теорій ромба конкурентних переваг та теорії чотирьох стадій розвитку національної економіки.

За Портером, національне процвітання не успадковується, а створюється за рахунок формування конкурентних переваг та їх подальшого вдосконалення. В основі його теорії чотири чинники формування конкурентних переваг, які можна представити у вигляді ромба (національного ромба конкурентоспроможності) (додаток А, рис. А.1).

Ці чотири фактори формують середовище, в якому конкурують національні фірми. Формування повноцінної конкурентної переваги завершується тоді, коли наявні всі чотири складові ромба. Серед них:

- факторні умови – наявність необхідних для певної діяльності факторів виробництва. Серед них: людські ресурси, фізичні ресурси, ресурс

знань, грошові ресурси, а також інфраструктура. В свою чергу, за рівнем розвитку виділяють основні фактори (природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення, некваліфікована і напівкваліфікована праця), та розвинені фактори (сучасна інфраструктура, інформаційні технології, висококваліфіковані кадри, дослідницькі відділи установ і т. п.);

- умови попиту – визначаються внутрішнім попитом на продукцію фірми; включають структуру внутрішнього попиту, величину і характер зростання внутрішнього попиту, інтернаціоналізацію попиту тощо;

- суміжні галузі та галузі-постачальники – можуть позитивно впливати на конкурентні переваги фірми у тому випадку, коли самі ці галузі виробляють продукцію, здатну конкурувати на світовому ринку;

- стратегія фірми, її структура та конкуренти – визначає здатність фірм створювати, утримувати та відтворювати конкурентні переваги. Стратегія фірми реалізує всі попередні чинники.

Двома іншими факторами, що можуть впливати на кожну детермінанту і на конкурентну перевагу в цілому, є випадкові події та державне регулювання.

Фірми тих галузей, де національний «конкурентний ромб» має найбільш сприятливий характер, мають найбільші шанси на успіх на світовому ринку.

З метою визначення конкурентних переваг країн Вишеградської четвірки на європейському ринку сільськогосподарських товарів необхідно використати методику, яка дозволила б оцінити вплив окремих чинників на формування конкурентних переваг. Запропонована методика передбачає покрокову послідовність розрахунків, групування та порівняння результатів кількісно-якісного аналізу відповідно до встановлених меж.

Крок 1. Розрахунок індексу Б. Баласса для визначення існуючих порівняльних або конкурентних переваг кожної з країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів. Індекс Баласса, також відомий як коефіцієнт виявленої порівняльної переваги (Revealed Comparative Advantage – RCA), має вигляд:

$$RCA = \frac{\frac{X_{ij}}{X_{nj}}}{\frac{X_{it}}{X_{nt}}} \quad (1.1)$$

де X_{ij} – експорт сільськогосподарських товарів із країн V4 в ЄС;

X_{nj} – експорт сільськогосподарських товарів із інших країн ЄС на європейський ринок;

X_{it} – сукупний експорт товарів із країн V4 в ЄС;

X_{nt} – сукупний експорт товарів інших країн ЄС на європейський ринок [3].

Залежно від значення індексу, країни V4 можуть мати:

- порівняльні переваги при значеннях $0 < RCA < 1$;
- конкурентні переваги при значеннях $RCA > 1$.

Крок 2. Визначення динаміки розвитку порівняльних або конкурентних переваг кожної країни на основі порівняння середнього індексу Баласса за певний період з індексом базового року. Якщо позначити індекс в базовому році RCA_1 , то середній індекс розраховується:

(1.2)

де n – загальна кількість років.

В залежності від отриманого середнього індексу країни можуть показувати:

- нарощування порівняльних або конкурентних переваг за розглянутий період, якщо ;
- втрату порівняльних або конкурентних переваг, якщо .

Крок 3. Визначення чинників формування конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів за допомогою регресійного аналізу. Для цього необхідно побудувати моделі лінійної залежності розрахованих у кроці 1 індексів Баласса (залежна змінна) від показників, що відображають чинники формування конкурентних переваг

(незалежних змінних), та порівняти коефіцієнти кореляції отриманих моделей. Коефіцієнт детермінації R^2 виступатиме мірою залежності виявлених переваг від чинників їх формування. Залежно від його значення, залежність переваг (залежної змінної) від певного чиннику (незалежної змінної) може бути:

- щільною ($0,5 < R^2 < 1$);
- помірною ($0,25 < R^2 < 0,5$);
- неістотною (0).

З урахуванням моделі Портера та доступних статистичних даних в якості чинників формування конкурентних переваг обрано такі показники:

- ефективність сільського господарства в цілому як відношення обсягу виробництва до сукупних витрат;
- середній економічний розмір ферм, виражений у вартості виробленої продукції, поділений на використану площу – відображає структуру і характер конкуренції сільськогосподарського комплексу: чим вищий цей показник, тим більше крупних агропідприємств, які можуть користуватись перевагами ефекту масштабу;
- інтенсивність міжгалузевої торгівлі сільськогосподарськими товарами з іншими країнами ЄС – відображає попит на сільськогосподарські товари країн четвірки на ринку ЄС, характеризує конкуренцію з європейськими виробниками на національному та європейському ринках. Інтенсивність внутрігалузевої торгівлі розраховується:

$$U_i = \frac{(X_i + I_i) - |X_i - I_i|}{(X_i + I_i)} * 100\%. \quad (1.3)$$

де X_i – експорт сільськогосподарських товарів із країн V4 на ринок ЄС;

I_i – імпорт сільськогосподарських товарів з країн ЄС у країни V4;

- розмір субсидій, які отримує середньостатистична ферма з національних джерел та в рамках ССП ЄС – виступає важливою складовою доходів фермерів;
- середній рівень доходу робітника агрокомплексу – є важливим факторним параметром, який впливає на собівартість продукції;

- цінова перевага – відображає цінову перевагу сільськогосподарських товарів кожної країни на європейському ринку. Для її оцінки використовуватимемо умовний кошик товарів, що складається із 100 кг яловичини та 100 кг пшениці, оскільки це основні експортні позиції країн четвірки. Цінова перевага дорівнюватиме відношенню: різниця вартості кошику за середньоєвропейськими цінами та його вартості за цінами країни, поділена на вартість кошику за середньоєвропейськими цінами.

Для перевірки достовірності розрахунків та адекватності побудованих моделей для кожної необхідно розрахувати також фактичні значення критерія Фішера та порівняти їх з табличними для рівня значимості $\alpha = 0,05$. Фактичне значення критерія Фішера:

(1.4)

де n – кількість спостережень;

m – кількість незалежних змінних в моделі.

В залежності від фактичного та табличного значень критерія, побудовані моделі можуть бути:

- адекватними для рівня значимості $\alpha = 0,05$, якщо ;
- неадекватними для рівня значимості $\alpha = 0,05$, якщо .

Додатково для оцінки якості рівнянь регресії розраховується середня помилка апроксимації:

$$\bar{A} = \frac{\sum \frac{Y_i - \hat{Y}}{Y_i}}{n} \cdot 100\% . \quad (1.5)$$

де Y_i – значення залежної змінної;

$\hat{Y}$ – значення функції регресії;

n – кількість спостережень.

Рівняння регресії можна використовувати, якщо $\bar{A} < 15\%$.

Крок 4. Розрахунок індексу Баласса для визначення груп сільськогосподарських товарів, за якими країни V4 мають конкурентні переваги

на європейському ринку. Індекс Баласса розраховується для кожної товарної групи за формулою (1.1), при цьому обсяги експорту всіх країн четвірки сумуються. Країни V4 матимуть конкурентні переваги за тими товарами, для яких $RCA > 1$.

Крок 5. Розрахунок показників рівня та інтенсивності внутрігалузевої торгівлі. Рівень внутрігалузевої торгівлі визначається:

$$L_i = (X_i + I_i) - |X_i - I_i| \quad (1.6)$$

де X_i – експорт товарів групи i із країн V4 на ринок ЄС;

I_i – імпорт товарів групи i з країн ЄС у країни V4.

Інтенсивність внутрігалузевої торгівлі розраховується за наведеною раніше формулою (1.3). Формування конкурентних переваг у галузях з високою інтенсивністю торгівлі стимулюється щільною конкуренцією, а в галузях з найвищими рівнями внутрігалузевої торгівлі – обумовлене перевагами, отриманими за рахунок ефекту масштабу.

Результати розрахунків наведені та проаналізовані в п. п. 2.1 та 2.2.

Таким чином, сучасні теорії виділяють ряд чинників, що впливають на формування і реалізацію конкурентних переваг підприємств і країн. З метою визначення чинників формування конкурентних переваг країн V4 у роботі використовуватиметься методика, яка передбачає покрокову послідовність розрахунків, групування та порівняння результатів кількісно-якісного аналізу. Ця методика дозволить: виявити порівняльні та конкурентні переваги країн V4 на сільськогосподарському ринку ЄС та охарактеризувати динаміку їх розвитку; визначити чинники формування цих переваг та оцінити вплив кожного з них; встановити товарні групи, за якими країни V4 реалізують конкурентні переваги та пояснити природу їх походження.

1.3 Загальна характеристика сільського господарства країн Вишеградської четвірки

Під час вступу країн Вишеградської групи до ЄС у 2004 р. сільськогосподарський комплекс став галуззю, у якій очікувались найбільш помітний позитивний ефект від інтеграції. Сільське господарство відігравало в економіках V4 більшу роль, ніж в економіках ЄС-15 – його продукція складала 3,8% ВВП чотирьох країн у порівнянні з майже 2% ВВП ЄС-15. Відповідною була і структура зайнятості – 12,5% були зайняті у сільському господарстві країн V4 проти 3,8% у країнах ЄС [4]. Інтеграція з ЄС мала значний вплив на обсяги виробництва, ціни та доходи у сільському господарстві, сформувала його сучасну структуру та структуру і обсяги міжнародної торгівлі країн V4 сільськогосподарськими товарами.

Станом на кінець 2016 р. сільськогосподарський комплекс Вишеградської четвірки об'єднує 1892 тис. господарств, які разом використовують площі 24,4 млн га. Слід зазначити, що загальні площі використовуваних земель мають тенденцію до зменшення у зв'язку з переорієнтацією територій на промислові цілі. У сільському господарстві зайняті 2,19 млн осіб, або 7,6% суми всіх зайнятих у чотирьох країнах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Загальні показники сільськогосподарського комплексу країн V4 у 2016 р. [2]

Країни	Зайняті площі, га	Кількість господарств	Кількість зайнятих у 2016 р., осіб	у % до загальної кількості зайнятих
Чехія	3 455 410	26 530	103 270	2,9
Угорщина	4 670 560	430 000	391 730	5,0
Польща	14 405 650	1 410 700	1 649 400	10,4
Словаччина	1 889 820	25 660	46 690	2,9
Разом V4	24 421 440	1 892 890	2 191 090	7,6

Структуру сільських господарств країн Вишеградської четвірки можна визначити за площею використаних територій та за економічним розміром, вираженим середньою вартістю продукції на 1 га використаних площ (додаток А, табл. А.1). Сільськогосподарський сектор у країнах Вишеградської групи представлений різними структурами у різних країнах: переважно великі ферми, що домінують більшу частину площ або худоби, характерні для Чехії; змішана структура, характерна для Словаччини; та переважно дрібне фермерство,

характерне для Польщі та Угорщини. Загалом за час членства четвірки в ЄС спостерігається тенденція до збільшення частки крупних господарств [2].

Відповідною є структура за економічним розміром: в Угорщині, Польщі та Словаччині у більшості ферм дохід від 1 га використаної землі менше 4000 євро, а у Чехії приблизно однакові кількості господарств з доходами до 4, 8 та 15 тис. євро. Порівнюючи середні площі, слід відмітити, що крупні господарства характерні для Чехії (середня площа 133 га) та Словаччини (80,7 га), а дрібні – Угорщині та Польщі (до 10 га), при середній площі ферм ЄС 16,1 га. За час членства в ЄС всі країни четвірки показали позитивну динаміку щодо економічного розміру ферм.

Доходи населення, зайнятого у сільськогосподарському комплексі країн V4, залишаються значно нижчими за відповідні доходи робітників провідних експортерів сільськогосподарської продукції в Європі, наведених у табл. 1.2. На момент вступу до ЄС найвищий дохід показували польські ферми, однак за останніми даними вони займають останню позицію після Словаччини, Чехії та Угорщини. Відставання Польщі пояснюється наведеною раніше структурою комплексу, у якій переважають дрібні сімейні господарства, орієнтовані переважно на внутрішнє споживання.

Таблиця 1.2 – Середні доходи у сільськогосподарському комплексі країн V4 у порівнянні з середнім рівнем ЄС у 2016 р. [1]

Країни	AWU	Чистий дохід сільськогосподарського комплексу, млн євро	Середній річний дохід робітника, євро	Середній щомісячний дохід робітника, євро
Чехія	104500	640,30	6127,28	510,61
Угорщина	434300	2140,00	4927,46	410,62
Польща	1675800	5698,72	3400,60	283,38
Словаччина	48700	307,05	6304,84	525,40
ЄС	7076720	84284,74	11910,14	992,51

Отже, сільське господарство виступає важливим сектором в економіках країн V4 та має значний потенціал розвитку. Сільськогосподарський комплекс Чехії представлений переважно крупними фермами, а Словаччині майже однакові території займають малі та великі господарства різного економічного розміру. Угорщина та Польща характеризуються переважно малими сімейними

фермами. Всі країни четвірки показують значно нижчий рівень доходів у сільськогосподарському секторі, ніж середній по ЄС.

2. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ

2.1 Конкурентні переваги країн Вишеградської четвірки на європейському ринку сільськогосподарських товарів та чинники їх формування

Індекси Баласса для сільськогосподарських товарів країн V4 на європейському ринку, розраховані у відповідності з методикою, описаною у п. п. 1.2, подані у табл. Б.1 та табл. Б.2 додатку Б. Слід зазначити, що за підсумками 2016 р. з-поміж країн четвірки лише у Польщі виявлено конкурентні переваги, виражені індексом $RCA = 1,23 > 1$. Серед інших країн найсильніші порівняльні переваги має Угорщина з індексом $RCA = 0,67$ (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Виявлені порівняльні та конкурентні переваги країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів, 2016 р.

Показник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
RCA_{2016}	0,46	0,69	1,23	0,37
Характер переваг	Порівняльні	Порівняльні	Конкурентні	Порівняльні

Середні індекси Баласса за 2005-2016 рр. наведені у табл. 2.2. Порівнюючи їх значення із індексами за 2004 р. можна зробити висновок, що всі країни четвірки показали нарощування порівняльних або конкурентних переваг за період членства в ЄС. За темпом зростання найбільше покращення показали Польща та Чехія.

Таблиця 2.2 – Динаміка розвитку порівняльних та конкурентних переваг країн V4 у 2004-2016 рр. *

Показник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
RCA_{2004}	0,37	0,65	0,90	0,40
	0,45	0,75	1,16	0,44

Темп зростання	1,20	1,16	1,30	1,12
----------------	------	------	------	------

**Розраховано автором на основі даних [11]*

З метою визначення чинників формування порівняльних або конкурентних переваг країн V4 побудовані моделі лінійної залежності індексів Баласса за 2004-2016 рр. від обраних чинників. Розрахункові дані для побудови моделей та отримані рівняння залежності наведені у табл. Б.1, Б.2 та Б.3 додатку Б, а отримані коефіцієнти детермінації – у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Результати регресійного аналізу моделей залежності індексу RCA від обраних чинників формування конкурентних переваг *

Чинник	Коефіцієнт детермінації R^2			
	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
Ефективність	0,22	0,42	0,28	0,15
Економічний розмір ферм	0,03	0,45	0,65	0,36
Інтенсивність міжгалузевої торгівлі	0,57	0,66	0,34	0,33
Субсидії	0,36	0,60	0,49	0,09
Доходи	0,25	0,54	0,25	0,29
Цінова перевага	0,15	0,14	0,56	0,04

**Розраховано автором на основі даних [1, 9, 11, 12]*

Всі рівняння регресії отримали середню помилку апроксимації $\bar{A} < 15\%$ (додаток Б, табл. Б.4) – отже, отримані рівняння можна використовувати.

Для перевірки всіх побудованих моделей слід використовувати табличне значення критерію Фішера. Фактичні значення критерія Фішера для кожної моделі наведено у табл. Б.5 додатку Б. За результатами перевірки отримано, що лише моделі залежності від інтенсивності міжгалузевої торгівлі є адекватними для всіх країн четвірки при рівні значимості $\alpha = 0,05$. Моделі залежності від економічного розміру ферм та обсягу отримуваних субсидій виявились адекватними для трьох країн V4. Модель залежності від ефективності та доходів є достовірною тільки для Угорщини, а від цінової переваги – тільки для Польщі.

Отримані коефіцієнти детермінації значно відрізняються у країнах групи. Так, серед моделей залежності між перевагами та ефективністю сільського господарства лише модель Угорщини пройшла тест Фішера. Дійсно, якщо розглянути ефективність агрокомплексів країн у 2004 та 2016 рр. (додаток Б,

табл. Б.6) можна помітити, що лише Угорщини, яка показала помірний зв'язок ($0,25 < R^2 < 0,5$) з коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,42$, покращила ефективність виробництва за роки членства в ЄС. Тобто, не можна стверджувати, що зміни у ефективності виступили чинниками формування переваг країн V4.

Натомість залежність між порівняльними перевагами та економічним розміром ферм виявилась щільною ($0,5 < R^2 < 1$) у Польщі та помірною в Угорщині та Словаччині, але не пройшла тест Фішера в Чехії. Порівнюючи структури сільського господарства країн V4 у 2004 та 2016 рр., дійсно можна помітити, що саме у Польщі найяскравіше була виражена тенденція до зменшення кількості малих ферм на користь великих господарств. Великі ферми отримують переваги за рахунок ефекту масштабу, тому зміни в середньому економічному розмірі ферм стали важливим чинником формування конкурентних переваг Польщі. Однак в Чехії не відбулось значних змін в структурі агрокомплексу.

Залежність між порівняльними перевагами та інтенсивністю внутрігалузевої торгівлі є щільною в Угорщині та Чехії, та помірною в Польщі та Словаччині. Високі коефіцієнти детермінації та фактичні значення критерія Фішера дозволяють зробити висновок, що у всіх країнах V4 значна конкуренція з боку європейських виробників як на європейському, так і на національному ринку стимулювала розвиток конкурентних переваг сільськогосподарського комплексу.

Коефіцієнти детермінації для моделей залежності порівняльних переваг від обсягів отримуваних субсидій показали щільну залежність в Угорщині та Польщі, помірну – в Чехії. Модель залежності Словаччини не пройшла тест Фішера. Незважаючи на те, що обсяги отримуваних субсидій на 1 ферму виросли в Словаччині у 2,7 разів за розглянутий період (додаток Б, рис. Б.1), індекс Баласса коливався і за підсумками періоду навіть зменшився – отже, прямого зв'язку між цими показниками в Словаччині немає.

Доходи зайнятих у сільськогосподарському комплексі вплинули на індекс Баласса лише в Угорщині – тільки тут фактичний критерій Фішера перевищував табличний. Коефіцієнт детермінації показав щільний зв'язок. Дійсно, Угорщина є єдиною країною з-поміж розглянутих, в якій чітко прослідковується тенденція зростання рівня доходів – в 3,6 рази за весь розглянутий період. Слід відмітити, що в Угорщині зі збільшенням доходів зростав також коефіцієнт порівняльних переваг.

Цінові переваги вплинули на індекс Баласса лише в Польщі, адже тільки тут модель залежності мала фактичний критерій Фішера вищий, ніж табличний. Якщо порівняти ціни на основні сільськогосподарські товари в країнах V4 з середньоєвропейськими, можна відзначити, що на момент вступу до ЄС вони мали значну цінову перевагу (додаток Б, табл. Б.7). Однак з часом ця перевага скорочується – наприклад, різниця у ціні на пшеницю скоротилась в середньому з 16% до 5% за роки членства. При цьому індекси Баласса показали зростання порівняльних переваг за розглянутий період – тобто, незважаючи на високий коефіцієнт кореляції для Польщі, залежність між її конкурентними перевагами та ціною перевагою була зворотною. Таким чином, не можна вважати, що існуючі порівняльні переваги країн V4 сформувались завдяки ціновим перевагам.

Отже, проведений аналіз показав, що серед країн V4 лише Польща має конкурентні переваги на європейському ринку сільськогосподарських товарів, виражені індексом Баласса $RCA = 1,23 > 1$. Однак всі країни V4 продемонстрували нарощування порівняльних переваг за 2005-2016 рр. За результатами регресійного аналізу найсильніший зв'язок з індексами порівняльних переваг мали показники економічного розміру ферм, інтенсивності міжгалузевої торгівлі, обсягу отримуваних субсидій. Це означає, що основними чинниками формування конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів стали: скорочення кількості малих ферм на користь великих агрохолдингів, що можуть користуватися перевагами ефекту масштабу; значна конкуренція з боку

європейських виробників як на європейському, так і на національному ринку; субсидії з національних джерел та фондів ЄС, особливо ті, що спрямовані на модернізацію ферм.

2.2 Місце країн Вишеградської групи на європейському ринку сільськогосподарських товарів

Станом на кінець 2017 р. сільськогосподарська продукція країн V4 складає 8,53% експорту та 8,27% загального імпорту відповідних товарів з країн ЄС (відповідно 8,34% від загального експорту четвірки та 7% від загального імпорту). До країн ЄС експортується 84% сільськогосподарських товарів V4, а 89% імпортованих товарів цієї категорії походять з ЄС (табл. 2.4).

За час членства в ЄС спостерігалась тенденція зростання обсягів експорту та імпорту сільськогосподарських товарів. Зокрема, сумарний експорт сільськогосподарських товарів Вишеградської четвірки до країн ЄС збільшився в 4 рази за період 2004-2017 рр. При цьому починаючи з 2011 р. обсяги імпорту відповідних товарів з ЄС зростали повільніше, ніж експорт, та за весь період збільшились лише у 3,4 рази (додаток Б, рис. Б.2)

Таблиця 2.4 – Експорт та імпорт сільськогосподарської продукції країн Вишеградської групи у 2017 р. [9, 11]

Показник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина	Загалом V4
Експорт с/госп. товарів, млн євро	7403,9	8953,7	25867	2857,1	45081,7
у % від загального експорту	4,60	8,90	12,70	3,80	8,34
Імпорт с/госп. товарів, млн євро	8669,9	5730,7	17537,1	4240,4	36178,1
у % від загального імпорту	6,00	6,00	8,60	5,80	7,00

За період 2004-2017 рр. всі країни Вишеградської четвірки збільшили свою частку в експорті сільськогосподарських товарів на європейському ринку. Найбільших успіхів досягли Польща та Чехія, які покращили результат в 3 та 2 рази відповідно, у той час як провідні європейські експортери (крім Німеччини та Італії) втратили позиції (додаток Б, рис. Б.3)

У структурі експорту країн V4 на ринку ЄС переважають м'ясо та м'ясна продукція (12% загального експорту сільськогосподарських товарів V4),

зернові (9%) та зернова продукція (6,4%), молочні продукти та яйця (8,1%), тютюн (9,2%), оброблена їстівна продукція (6,3%), харчові відходи та тваринна їжа (5,3%) (рис. 2.1). В імпорті також переважають м'ясо (11%), фрукти (7,6%), тваринна їжа (7,2%), оброблена їстівна продукція (6,5%), молочна продукція (7%).

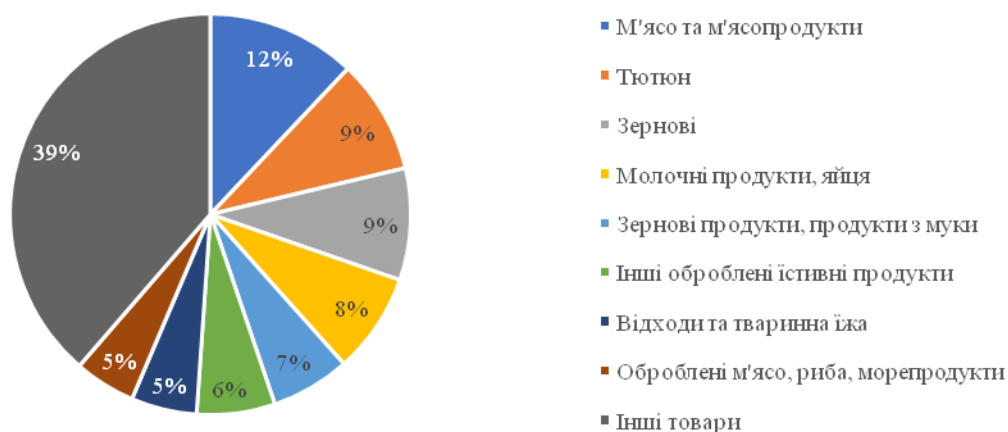

Рисунок 2.1 – Структура експорту сільськогосподарських товарів Вишеградської групи на ринку ЄС, 2017 р. [11]

Для визначення груп сільськогосподарських товарів, за якими країни V4 мають конкурентні переваги на європейському ринку, розраховано індекси Баласса відповідно методиці, описаній в п. п. 1.2. Країни Вишеградської групи мають порівняльні конкурентні переваги на ринку ЄС за тими групами товарів, у яких $RCA > 1$. Всі групи товарів, які відповідають цій умові, наведені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Товари, за якими країни V4 мають конкурентні переваги на ринку сільськогосподарських товарів ЄС у 2017 р. *

Товарна група	RCA
Тютюн	3,43
Зернові	3,40
Інші продукти тваринного походження	1,44
Оброблені м'ясо, риба, морепродукти	1,43
Зерна та фрукти для виготовлення масла	1,35
Цукор та солодоші	1,35
М'ясо та м'ясопродукти	1,28
Інші оброблені їстівні продукти	1,27

Відходи та тваринна їжа	1,22
Продукти перемолу	1,10
Зернові продукти, продукти з муки	1,01

** Розраховано автором на основі даних [11]*

Найвищі коефіцієнти спостерігаються в експорті тютюну, зернових культур, обробленої тваринної їжі та іншої продукції тваринного походження.

Також розраховані показники рівня та інтенсивності внутрігалузевої торгівлі сільськогосподарськими товарами країн V4 з ЄС. У табл. 2.6 подані групи товарів з найбільшою інтенсивністю ($U > 90\%$) та найбільшим рівнем внутрігалузевої торгівлі. Найвищі рівні внутрігалузевої торгівлі з ЄС спостерігаються за м'ясом та м'ясною продукцією, молочною продукцією, обробленою їжею, зерновими продуктами, напоями, тваринною їжею. Однак найбільша інтенсивність спостерігається у внутрігалузовій торгівлі рибою, напоями, обробленою та тваринною їжею, органічними жирами.

Таблиця 2.6 – Товарні групи з найвищим рівнем та інтенсивністю внутрігалузевої торгівлі країн V4 з ЄС у 2017 р. *

Категорія товарів	Інтенсивність, %	Категорія товарів	Рівень, млн євро
Риба та морепродукти	98,3	М'ясо та м'ясопродукти	7556
Напої, оцет	97,5	Молочні продукти, яйця	4813
Інші продукти тваринного походження	96,1	Інші оброблені їстівні продукти	4488
Відходи та тваринна їжа	93,5	Зернові продукти, продукти з муки	3986
Інші оброблені їстівні продукти	93,1	Напої, оцет	3814
Какао та продукти	93,0	Відходи та тваринна їжа	3788
Рослинні та тваринні жири та масла	92,3	Зернові	3684
Продукти перемолу	90,7	Какао та продукти	3384

** Розраховано автором на основі даних [9, 11]*

Порівнюючи дані табл. 2.5 та табл. 2.6 можна зробити висновки про походження виявлених конкурентних переваг для різних категорій товарів. Так, формування конкурентних переваг країн V4 за такими товарами, як інші продукти тваринного походження, інші оброблені їстівні продукти та продукти перемолу пов'язано із значною конкуренцією з боку європейських виробників як на європейському, так й на національних ринках. Ця конкуренція

проявляється у високій інтенсивності внутрігалузевої торгівлі, та стимулює розвиток конкурентних переваг. Натомість за такими групами товарів, як м'ясо та м'ясопродукти, тваринна їжа, зернові культури та продукція з зерна спостерігаються високі рівні внутрігалузевої торгівлі – тобто, конкурентні переваги у торгівлі цими товарами обумовлені великими обсягами виробництва та використанням ефекту масштабу.

Отже, європейський спільний ринок виступає одночасно основним місцем призначення та походження експорту і імпорту сільськогосподарських товарів країн V4. Ці країни мають конкурентні переваги на європейському ринку за такими категоріями товарів, як тютюн, зерно, м'ясо та продукція з них, а також інші товари тваринного і рослинного походження. У галузях з високою інтенсивністю внутрігалузевої торгівлі розвитку конкурентних переваг сприяла, перш за все, конкуренція з боку європейських виробників, а в галузях з високим рівнем внутрігалузевої торгівлі – великі масштаби виробництва.

2.3 Вплив спільної сільськогосподарської політики ЄС на конкурентні переваги сільськогосподарських товарів країн Вишеградської групи

Ключовий елемент ССП ЄС, який дозволяє європейським фермам зберігати конкурентні переваги – сільськогосподарські субсидії. Згідно даних європейської мережі бухгалтерської статистики субсидії виступають важливою складовою доходів сільськогосподарських підприємств країн V4. У 2016 р. субсидії склали від 17,6% до 22,8% загальних доходів фермерів країн V4 (додаток Б, рис. Б.4).

В рамках ССП країни Вишеградської групи отримують кошти від Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (EAFRD) та Європейського сільськогосподарського гарантійного фонду

(EAGF). Ці два фонди відповідають за 90% всіх субсидій, отриманих фермерами країн Вишеградської групи (табл. 2.7)

Хоча за абсолютними обсягами Польща отримує найбільшу суму, при розрахунку суми субсидій, отримуваних однією фермою, польські господарства отримують значно менше своїх колег з усіх інших країн четвірки. Тут протягом всього періоду членства в ЄС значно випереджають Словаччина та Чехія (додаток Б, рис. Б.1)

Таблиця 2.7 – Субсидії, отримані країнами Вишеградської четвірки у 2016 р. за походженням, млн євро [13, 14, 16]

Країни	Всього отримані субсидії	EAGF	EAFRD	Національні джерела
Чехія	1567,83	862,00	205,00	500,83
Угорщина	1736,35	1321,40	242,70	172,25
Польща	4146,20	3603,20	451,80	91,20
Словаччина	583,45	435,80	121,60	26,05
Країни V4 разом	8033,83	6222,40	1021,10	790,33

У 2017 р. 56% всіх субсидій ССП в країни Вишеградської групи надходили в Польщу, 21,6% - в Угорщину, 14,5% - в Чехію та 7,9% - в Словаччину (табл. 2.8). Обсяги субсидій, отримуваних країнами-членами, залежать від обсягів виробництва та відповідності агро-екологічним вимогам ЄС.

Таблиця 2.8 – Фінансування ССП в країнах V4 у 2017 р., тис. євро [2]

Країни	Прямі виплати	Ринкові інструменти	Розвиток сільськогосподарських територій	Разом субсидії в рамках ССП
Чехія	837551	27728	344509	1209788
Угорщина	1257586	54857	488621	1801064
Польща	3354843	118943	1192025	4665812
Словаччина	432057	11737	215357	659151
Країни V4 разом	5882037	213265	2240512	8335815

Такий розподіл прямих виплат пояснюється тим, що країни Вишеградської групи отримують прямі виплати відповідно до спрощеної системи розміщення прямих виплат (Single Area Payment Scheme, SAPS). Відповідно до цієї системи розмір виплат пропорційний площі використовуваної землі, задекларованої фермерами.

Крім того, країни V4 також можуть прив'язати певний відсоток прямих виплат не тільки до зайнятої площі, але й виду виробленої продукції. Так, Чехія, Угорщина та Словаччина виділяють 13% прямих виплат господарствам з виробництва молока, яловичини, фруктів та овочів, цукрових буряків, а Польща – 15% прямих виплат. Польща та Угорщина також мають спеціальні програми підтримки малого сільського господарства: Польща виділяє 8% прямих виплат фермам площею від 3 до 30 га, а Угорщина виплачує додатково до 1250 євро щорічно найменшим господарствам [2].

Крім того, всі країни Вишеградської групи підпорядковуються новим правилам «озеленення» («Greening rules») в рамках ССП. В рамках цієї політики 30% обсягу прямих виплат прив'язані до того, наскільки успішно практикуються екологічно чисті методи господарювання [2].

Виплати на розвиток сільськогосподарських територій складають всього 27% сукупних субсидій, отримуваних Вишеградською групою в рамках ССП (табл. 2.9). Кожна з країн Вишеградської групи має програму розвитку сільськогосподарських територій на 2014-2020 рр., яка визначає ключові цілі та напрями розподілу відповідних виплат. Найбільша частка фінансування виділяється на захист природного середовища. Однак важливими з точки зору конкурентних переваг є субсидії для реструктуризації сільськогосподарського комплексу, консолідації та модернізації господарств (додаток Б, табл. Б.8).

Ринкові інструменти використовуються в рамках ССП у відповідь на зміни на світовому ринку сільськогосподарських товарів, тому цілі цього джерела фінансування відрізняються щороку. В останні роки країни Вишеградської четвірки користувалися перевагами пакету підтримки ЄС загальним обсягом 500 млн євро, наданого державам-членам у 2015 р. у зв'язку з запровадженими Росією обмеженнями на імпорт молочної та м'ясної продукції з ЄС (додаток Б, табл. Б.9).

Отже, субсидії виступають важливою складовою доходів фермерів країн V4. ССП ЄС підтримує конкурентні переваги агропідприємств країн Вишеградської четвірки за допомогою прямих виплат, програм розвитку

сільських територій, та фінансової допомоги в рамках ринкових інструментів. Хоча прямі виплати складають основну частку отриманих субсидій, з точки зору конкурентних переваг важливими є субсидії Фонду розвитку сільських районів, спрямовані на модернізацію ферм та проведення структурних змін.

3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБРЕЖЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ

Наведені раніше висновки свідчать, що для збереження конкурентних переваг сільськогосподарських товарів Вишеградської четвірки на ринку ЄС необхідно покращувати ефективність господарств за рахунок впровадження сучасних агрономічних практик, в тому числі за допомогою інструментів підтримки в рамках ССП.

В рамках ССП фермери Вишеградської групи також можуть добровільно взяти на себе зобов'язання строком щонайменше 5 років щодо впровадження екологічно чистих методів господарювання, які виходять за рамки юридично закріплених обов'язкових вимог. Додаткові витрати на впровадження агро-екологічних заходів компенсуються за рахунок збільшення обсягів виплат в рамках програм розвитку сільських територій. Крім того, взяття додаткових зобов'язань з «озеленіння» територій також збільшує обсяги прямих виплат, які отримують фермери [16].

Для оцінки успішності країн V4 у впровадженні екологічних вимог ЄС можна розглянути частку територій, на яких проводяться агро-екологічні заходи, до загальної площі використовуваних у сільському господарстві земель (додаток В, табл. В.1). Станом на кінець 2017 р. з-поміж країн четвірки лише Чехія відповідає середньоєвропейському показнику. Найбільшу частку мають країни, у структурі яких переважають крупні та середні господарства, адже проведення агро-екологічних заходів вимагає додаткових витрат.

Пріоритети та цілі політики розвитку сільськогосподарських територій викладені у відповідних національних програмах, які складаються на кожні 7 років. В рамках ССП розрізняють шість ключових цілей, однак в контексті роботи актуальними є заходи країн в межах цілі №2 «Конкурентоспроможність сільського господарства». У табл. В.2 додатку В порівняні частки витрат на модернізацію та підвищення продуктивності у загальному бюджеті розвитку аграрних територій у бюджетах 2007-2013 та 2014-2020 рр. Слід відзначити, що серед країн Вишеградської групи лише Польща отримує значно більше фінансування в рамках поточного бюджету. Крім того, більше третини всіх коштів направлено саме на підвищення конкурентоспроможності польських ферм.

У структурі бюджету програми розвитку сільських територій Чехії переважають агро-екологічні заходи (59%), спрямовані на підтримку біорізноманіття, охорону земельних та водних ресурсів тощо. Однак в рамках цілі №2 передбачається надання підтримки в модернізації 4850 господарств (17% загальної кількості ферм), а також проведення 542 проектів з консолідації малих ферм, що дозволить їм підвищити продуктивність виробництва. Також буде підтримано 1250 стартап-проектів молодих фермерів, інвестовано кошти в модернізацію 830 км сільських доріг. Загалом програма має частково компенсувати інвестиції 3500 ферм та 830 підприємств з переробки їжі, забезпечити професійну підготовку 50000 робітникам та створити 1900 нових робочих місць [5].

Бюджет аналогічної програми Угорщини розподілений більш рівномірно, хоча тут також основну частку представляють агро-екологічні заходи (майже 29%). Передбачено модернізацію 4800 існуючих господарств, особливо в галузях тваринництва та садівництва, підтримку 5500 інвестиційних проектів в обробці та виробництві їжі, а також підтримку 3000 агро-стартапів та 3000 малих ферм [6].

Польська програма розвитку сільських територій зосереджує увагу на проблемі низької продуктивності сільськогосподарського сектору через слабку

технологічну забезпеченість сімейних господарств та нестачу підприємців та інноваторів, яка, в свою чергу, пояснюється незадовільним станом сільської інфраструктури. Модернізація 45000 польських ферм має викликати позитивні структурні зміни в основних секторах польського аграрного сектору – в виробництві молока, яловичини, свинини. Програми підтримки будуть надані, перш за все, малим та середнім фермам – 29000 агро-стартапів отримають підтримку. Також заплановано виплату спеціальної допомоги малим фермерам, що покидають бізнес та продають землі крупним холдингам – вони мають стимулювати консолідацію 110 тис. га землі. З метою збільшення масштабів виробництва буде заохочуватись сумісна діяльність фермерів в рамках виробничих груп. Програма має підтримати 200000 інвестиційних проектів, створити 22000 нових робочих місць та 1600 виробничих об'єднань [7].

Сільськогосподарському сектору Словаччини характерні низькі рівні доданої вартості через орієнтацію переважно на сировинну зернову продукцію, а також низькою продуктивністю. Для подолання цих проблем програма розвитку сільськогосподарських територій Словаччини передбачає інвестиції в модернізацію 1250 ферм, які спеціалізуються на пріоритетних галузях сільського господарства, а також підтримку для 600 агро-стартапів та 330 малих ферм. Крім того, близько 400 підприємств з виробництва та обробки їжі отримають допомогу для інвестицій в обладнання, що має підвищити рівень доданої вартості в продукції сектору. Реалізація програми має створити близько 2000 нових робочих місць [8].

Отже, перспективи збереження і ефективної реалізації конкурентних переваг країн V4 на європейському ринку сільськогосподарських товарів пов'язані з розв'язанням таких проблем, як низька продуктивність виробництва та мала частка доданої вартості, викликані слабкою технологічною забезпеченістю та переважанням малих за площею і економічним розміром ферм (переважно у Польщі та Угорщині). Основним інструментом для збереження конкурентних переваг сільського господарства країн четвірки є програми розвитку сільських територій, які сумісно фінансуються

національними бюджетами та ЄС. В рамках цих програм перш за все заохочується проведення агро-екологічних заходів, що збільшує обсяги отримуваних фермерами прямих виплат. Для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору програми фінансують інвестиції в модернізацію ферм, підтримують стартап-проекти, стимулюють об'єднання малих ферм у крупні холдинги, які можуть користуватися перевагами ефекту масштабу.

ВИСНОВКИ

Конкурентні переваги – це набір властивостей суб'єкта, що вигідно відрізняють його серед конкурентів на ринку. Сучасні теорії виділяють ряд чинників, що впливають на формування і реалізацію конкурентних переваг підприємств і країн.

Для виконання поставленої мети у роботі використовувалась методика, яка передбачає покрокову послідовність розрахунків, групування та порівняння результатів кількісно-якісного аналізу. Ця методика дозволила: виявити порівняльні та конкурентні переваги країн V4 на сільськогосподарському ринку ЄС та охарактеризувати динаміку їх розвитку; визначити чинники формування цих переваг та оцінити вплив кожного з них; встановити товарні групи, за якими країни V4 реалізують конкурентні переваги та пояснити природу їх походження.

Сільське господарство представлено переважно крупними за площею та економічним розміром фермами у Чехії та малими сімейними фермами у Польщі та Угорщині, у той час як структура комплексу Словаччини є змішаною. Всі країни четвірки показують значно нижчий рівень доходів у сільськогосподарському секторі, ніж середній по ЄС.

За результатами розрахунків всі країни V4 продемонстрували нарощування порівняльних переваг на європейському ринку сільськогосподарських товарів за 2005-2016 рр., хоча лише у Польщі виявлені

конкурентні переваги, виражені індексом Баласса $RCA = 1,23 > 1$. Регресійний аналіз показав, що основними чинниками формування виявлених переваг стали: скорочення кількості малих ферм на користь великих агрохолдингів, що можуть користуватися перевагами ефекту масштабу; значна конкуренція з боку європейських виробників як на європейському, так і на національному ринку; субсидії з національних джерел та фондів ЄС, особливо ті, що спрямовані на модернізацію ферм.

Країни V4 мають конкурентні переваги на європейському ринку за такими категоріями товарів, як тютюн, зерно, м'ясо та продукція з них, а також інші товари тваринного і рослинного походження. У галузях з високою інтенсивністю внутрігалузевої торгівлі (продукти тваринного походження, оброблені їстівні продукти) розвитку конкурентних переваг сприяла, перш за все, конкуренція з боку європейських виробників, а в галузях з високим рівнем внутрігалузевої торгівлі (м'ясо, зернові, продукція з них) – великі масштаби виробництва.

Для подальшого нарощування конкурентних переваг Вишеградської групи на європейському внутрішньому ринку сільськогосподарських товарів необхідно розв'язати проблеми низької продуктивності виробництва та малої частки доданої вартості, викликані слабкою технологічною забезпеченістю та переважанням малих за площею і економічним розміром ферм (особливо у Польщі та Угорщині). Для цього доцільно: по-перше, заохочувати консолідацію сільськогосподарських земель у власність крупних холдингів, що можуть отримувати перевагу за рахунок ефекту масштабу; по-друге, сумісно з Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських районів підтримувати інвестиції в модернізацію ферм і інфраструктури з метою підвищення ефективності виробництва; по-третє, стимулювати проведення фермерами агро-екологічних заходів, що дозволить збільшити обсяги отримуваних прямих виплат.

Досвід країн Вишеградської четвірки показує, що українським агропідприємствам для повноцінної конкуренції на європейському ринку

необхідно пропонувати товари належної якості та ступеня обробки – в іншому випадку замість внутрігалузевої торгівлі виникають односторонні потоки експорту сировинних товарів з малою доданою вартістю з України та імпорту готових харчових продуктів з ЄС. Для ефективної реалізації конкурентних переваг українського сільського господарства необхідні інвестиції у модернізацію ферм з метою підвищення якості продукції та ефективності виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Agriculture – FADN Public Database [Electronic resource]. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database_en.cfm
2. Agriculture in the European Union and the Member States - Statistical factsheets – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en
3. Balassa B. Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage // Manchester School of Economic and Social Studies, 1965, 33(2), P. 99-123.
4. CAP Performances of the Visegrad Countries After Accession to European Union – Think Visegrad [Electronic resource]. URL: <https://think.visegradfund.org/fellowship/attachment/ivf-paper-trendov-final/>
5. Country files: CZECH REPUBLIC – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/cz_en
6. Country files: HUNGARY – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/hu_en
7. Country files: POLAND – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/pl_en
8. Country files: SLOVAKIA – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files/sk_en
9. Database – Eurostat [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

10. Dunning J.H. The Competitive Advantage of Countries and the Activities of Transnational Corporations // Transnational Corporations. 1992. 1 February. № 1. P. 135–168.
11. Easy Comext [Electronic resource]. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>
12. EU prices for selected representative products – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/price-monitoring/monthly-prices_en
13. Financial reports: EAFRD – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/financial-reports/eafrd_en
14. Financial reports: EAGF – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/financial-reports/eagf_en
15. Porter M.E. The competitive advantage of nations. New York: Free Press, 1990. 875 pp.
16. Rural development 2014-2020: Country files – Agriculture and Rural development [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/country-files_en
17. The CAP in your country – European Comission [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/cap-your-country_en

ДОДАТКИ

Додаток А

Додатки до розділу 1

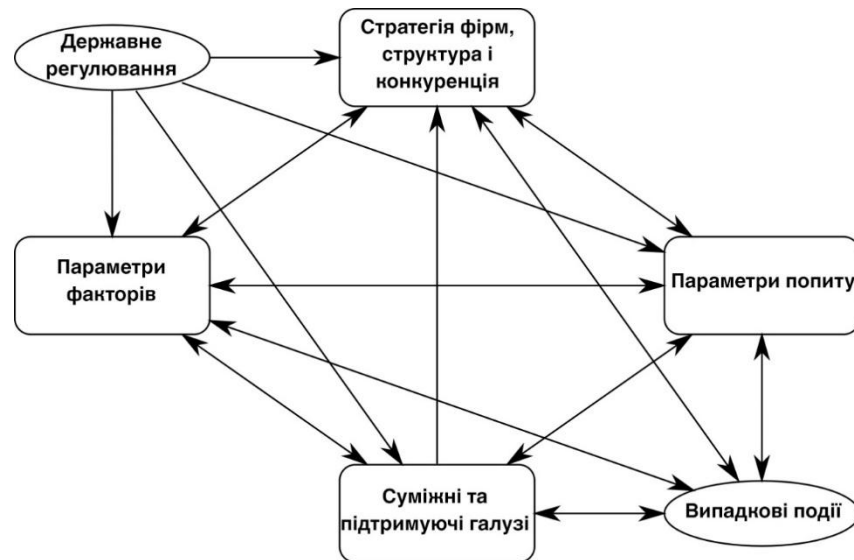

Рисунок А.1 – Детермінанти конкурентних переваг країни [15]

Таблиця А.1– Структура сільських господарств країн Вишеградської четвірки у 2017 р. [2, 17]

Господарства		Чехія		Угорщина		Польща		Словаччина	
		Кількість	у %	Кількість	у %	Кількість	у %	Кількість	у %
За використаними площами	< 5 га	4 870	18,6%	415 560	84,6%	777 810	54,4%	13 880	58,9%
	5-10 га	4 940	18,8%	25 550	5,2%	308 200	21,6%	2 860	12,1%
	10-20 га	4 610	17,6%	20 160	4,1%	208 990	14,6%	2 220	9,4%
	20-30 га	2 360	9,0%	8 350	1,7%	62 040	4,3%	770	3,3%
	30-50 га	2 370	9,0%	7 490	1,5%	40 440	2,8%	730	3,1%
	50-100 га	2 460	9,4%	6 590	1,3%	20 570	1,4%	790	3,4%
	> 100 га	4 630	17,6%	7 640	1,6%	10 950	0,8%	2 310	9,8%
За економічним розміром, середня величина	< 4 000	4 110	15,7%	388 350	79,0%	686 060	48,0%	12 400	52,6%
	< 8 000	4 640	17,7%	37 780	7,7%	261 530	18,3%	4 410	18,7%
	< 15 000	4 520	17,2%	24 980	5,1%	183 130	12,8%	2 100	8,9%
	< 25 000	3 010	11,5%	14 340	2,9%	112 800	7,9%	1 000	4,2%
	< 50 000	2 870	10,9%	12 090	2,5%	108 510	7,6%	980	4,2%
	< 100 000	2 430	9,3%	6 680	1,4%	51 300	3,6%	710	3,0%
	< 250 000	1 990	7,6%	4 430	0,9%	18 860	1,3%	730	3,1%

< 500 000	850	3,2%	1 260	0,3%	4 330	0,3%	400	1,7%
> 500 000	1 810	6,9%	1 430	0,3%	2 480	0,2%	840	3,6%

Додаток Б

Додатки до розділу 2

Таблиця Б.1 – Розрахункові дані для моделей регресії, 2004-2009 рр.

[1, 9, 11, 12]

Країна	Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Чехія	RCA	0,3734	0,4539	0,4380	0,4376	0,4579	0,4327
	Ефективність	0,850	0,860	0,920	0,890	0,900	0,900
	Екон. розмір, євро/га	232,3	234,5	225,4	218,2	215,6	242
	Інтенс. м/г. торг.	0,822	0,859	0,823	0,836	0,888	0,850
	Субсидії, тис. євро	35,11	45,41	60,39	61,40	76,87	76,34
	Доходи, тис. євро	2,97	2,27	3,05	4,86	4,00	1,72
	Цін. перевага	0,206	0,168	0,172	0,114	0,124	0,121
Угорщина	RCA	0,6484	0,6132	0,6168	0,7529	0,7589	0,7153
	Ефективність	0,96	0,92	0,95	1	1,03	0,89
	Екон. розмір, євро/га	41,2	44	39,4	48,4	46,3	46,9
	Інтенс. м/г. торг.	0,833	0,933	0,955	0,846	0,885	0,879
	Субсидії, тис. євро	8,59	10,38	9,64	12,96	14,50	12,64
	Доходи, тис. євро	3,69	3,20	4,38	7,15	8,61	4,17
	Цін. перевага	0,178	0,171	0,209	0,104	0,128	0,165
Польща	RCA	0,8959	1,0801	1,1395	1,1331	1,1149	1,0823
	Ефективність	1,3	1,24	1,24	1,31	1,13	1,08
	Екон. розмір, євро/га	18,7	19,4	19,4	20,3	20,6	24
	Інтенс. м/г. торг.	0,851	0,832	0,802	0,839	0,896	0,864
	Субсидії, тис. євро	2,04	2,34	3,77	4,03	5,29	5,16
	Доходи, тис. євро	3,47	3,30	4,26	5,67	4,58	3,79
	Цін. перевага	0,186	0,180	0,109	0,148	0,155	0,104
Словаччина	RCA	0,3963	0,5179	0,5377	0,4741	0,4193	0,4205
	Ефективність	0,89	0,81	0,64	0,8	0,78	0,57
	Екон. розмір, євро/га	335,1	331,8	343,4	311	308,9	375,8
	Інтенс. м/г. торг.	0,822	0,859	0,823	0,836	0,888	0,850
	Субсидії, тис. євро	59,28	100,58	117,19	139,69	154,34	169,19
	Доходи, тис. євро	-0,29	-0,59	-5,70	0,43	0,05	-6,24
	Цін. перевага	0,217	0,225	0,195	0,125	0,021	0,142

**Таблиця Б.2 – Розрахункові дані для моделей регресії, 2010-2016 рр.
[1, 9, 11, 12]**

Країна	Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Чехія	RCA	0,4061	0,4287	0,4612	0,4601	0,4593	0,4719	0,4568
	Ефективність	0,830	0,780	0,860	0,920	0,880	0,900	0,970
	Екон. розмір, євро/га	245,1	243	242,5	245,7	244,8	250,3	252,8
	Інтенс. м/г. торг.	0,839	0,872	0,895	0,899	0,927	0,929	0,927
	Субсидії, тис. євро	77,15	81,44	73,16	83,25	83,47	83,80	90,99
	Доходи, тис. євро	3,57	7,86	7,89	8,27	10,14	7,10	6,64
	Цін. перевага	0,127	0,140	0,105	0,171	0,175	0,127	0,136
Угорщина	RCA	0,7569	0,8551	0,8970	0,8455	0,7783	0,7423	0,6870
	Ефективність	0,98	1,06	1,06	1,02	1,05	1,02	1,07
	Екон. розмір, євро/га	47,3	49,1	54,5	53,9	55,2	57,1	52,8
	Інтенс. м/г. торг.	0,857	0,838	0,791	0,779	0,831	0,839	0,883
	Субсидії, тис. євро	14,66	17,62	15,82	17,30	17,36	16,02	16,94
	Доходи, тис. євро	8,09	12,53	12,25	11,58	13,16	10,71	13,30
	Цін. перевага	0,114	0,139	0,131	0,218	0,151	0,195	0,257
Польща	RCA	1,0971	1,1154	1,2146	1,2392	1,2442	1,2677	1,2323
	Ефективність	1,2	1,22	1,23	1,16	1,12	1,12	1,1
	Екон. розмір, євро/га	23,8	23,7	27,6	27,7	28,2	28,1	28,1
	Інтенс. м/г. торг.	0,876	0,878	0,841	0,820	0,801	0,770	0,797
	Субсидії, тис. євро	5,75	5,89	5,58	5,96	5,82	5,19	5,62
	Доходи, тис. євро	5,94	6,33	6,32	5,80	5,21	4,76	4,74
	Цін. перевага	0,103	0,076	0,051	0,087	0,089	0,085	0,060
Словаччина	RCA	0,4337	0,4791	0,4833	0,4200	0,3836	0,3764	0,3660
	Ефективність	0,65	0,79	0,77	0,78	0,83	0,82	0,9
	Екон. розмір, євро/га	359,8	401,9	359,8	460,9	456,5	485	457,2
	Інтенс. м/г. торг.	0,839	0,872	0,895	0,899	0,927	0,929	0,927
	Субсидії, тис. євро	153,12	158,30	128,58	150,78	158,19	152,10	162,52
	Доходи, тис. євро	-3,32	1,04	-0,56	-0,42	2,24	2,60	6,98
	Цін. перевага	0,141	0,194	0,203	0,244	0,234	0,272	0,270

Таблиця Б.3 – Отримані рівняння регресії

Чинник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
Ефективність	$Y = 0,27X + 0,21$	$Y = 1,01X - 0,26$	$Y = -0,71X + 1,98$	$Y = -0,22X + 0,61$
Екон. розмір	$Y = 0,0004X + 0,34$	$Y = 0,01X + 0,22$	$Y = 0,02X + 0,64$	$Y = -0,0005X + 0,64$
Інтенс. м/г. торг.	$Y = 0,52X - 0,01$	$Y = -1,44X + 1,98$	$Y = -1,58X + 2,46$	$Y = -0,79X + 1,13$
Субсидії	$Y = 0,001X + 0,37$	$Y = 0,02X + 0,43$	$Y = 0,05X + 0,89$	$Y = -0,0005X + 0,51$
Доходи	$Y = 0,005X + 0,41$	$Y = 0,02X + 0,6$	$Y = 0,05X + 0,91$	$Y = -0,008X + 0,44$
Цінова перевага	$Y = -0,35X + 0,49$	$Y = -0,74X + 0,87$	$Y = -1,71X + 1,31$	$Y = -0,16X + 0,47$

Таблиця Б.4 – Середні помилки апроксимації, %

Чинник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
Ефективність	4,4	7,5	6,2	9,9
Економічний розмір ферм	4,7	7,0	4,1	8,0
Інтенсивність міжгалузевої торгівлі	3,3	4,7	5,3	7,9
Субсидії	4,0	5,5	5,7	9,6
Доходи	4,1	6,5	5,9	9,1
Цінова перевага	4,8	8,6	5,1	10,2

Таблиця Б.5 – Фактичні значення критерія Фішера

Чинник	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
Ефективність	3,06	8,06	4,37	2,01
Економічний розмір ферм	0,38	9,07	20,27	6,12
Інтенсивність міжгалузевої торгівлі	14,76	20,98	5,68	5,31
Субсидії	5,56	16,27	10,62	1,14
Доходи	3,63	12,80	3,65	4,43
Цінова перевага	1,93	1,79	13,91	0,49

Таблиця Б.6 – Ефективність сільського господарства країн V4 у порівнянні з середнім показником ЄС у 2004 та 2016 рр. [1]

Країна	Ефективність	
	2004	2016
Чехія	0,97	0,85
Угорщина	0,96	1,07
Польща	1,30	1,10
Словаччина	0,89	0,90
Бельгія	1,23	1,16
Італія	1,44	1,58
Нідерланди	1,1	1,13
ЄС	1,14	1,1

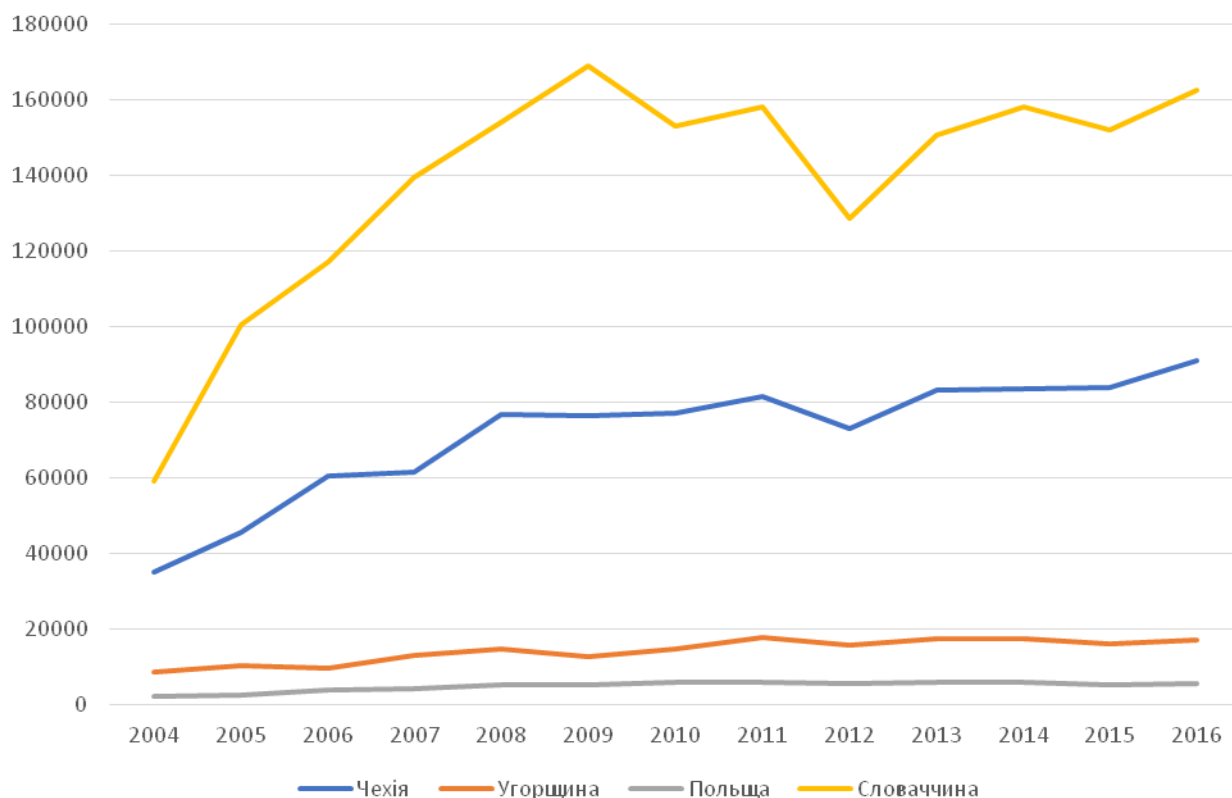

Рисунок Б.1 – Загальний обсяг субсидій у розрахунку на 1 господарство у 2004 – 2016 рр., євро [1]

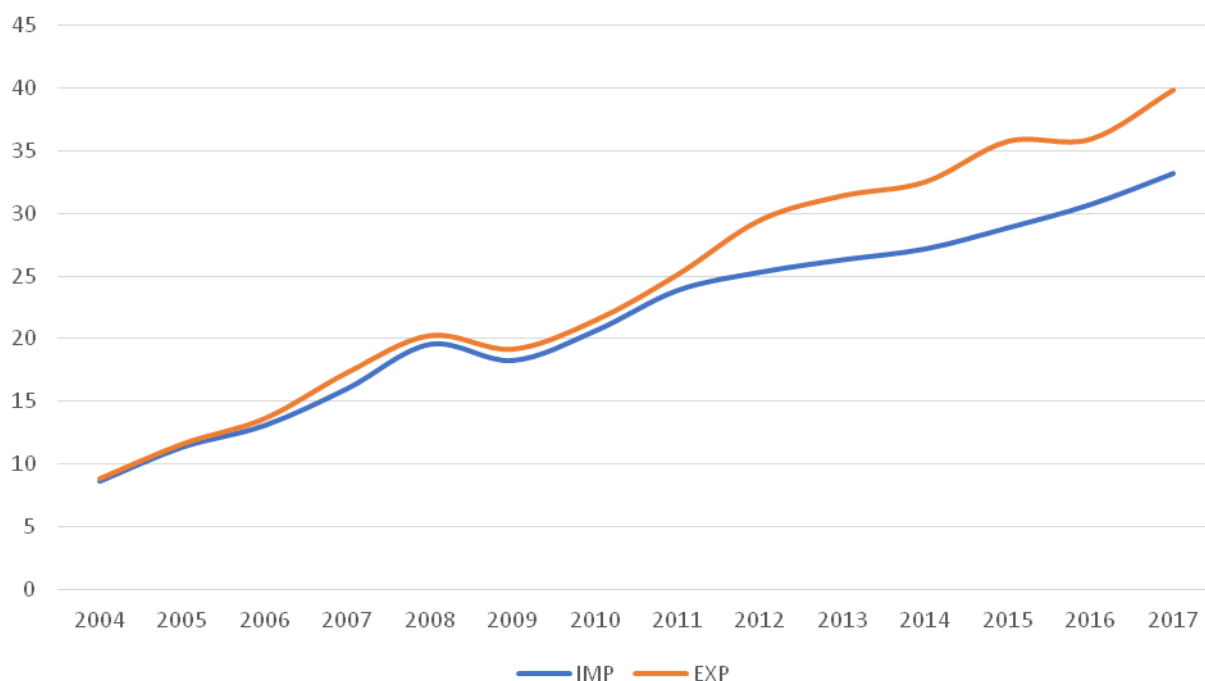

Рисунок Б.2 – Сумарні експорт та імпорт сільськогосподарських товарів країн Вишеградської четвірки до (з) країн ЄС у 2004-2017 рр., млрд євро [9]

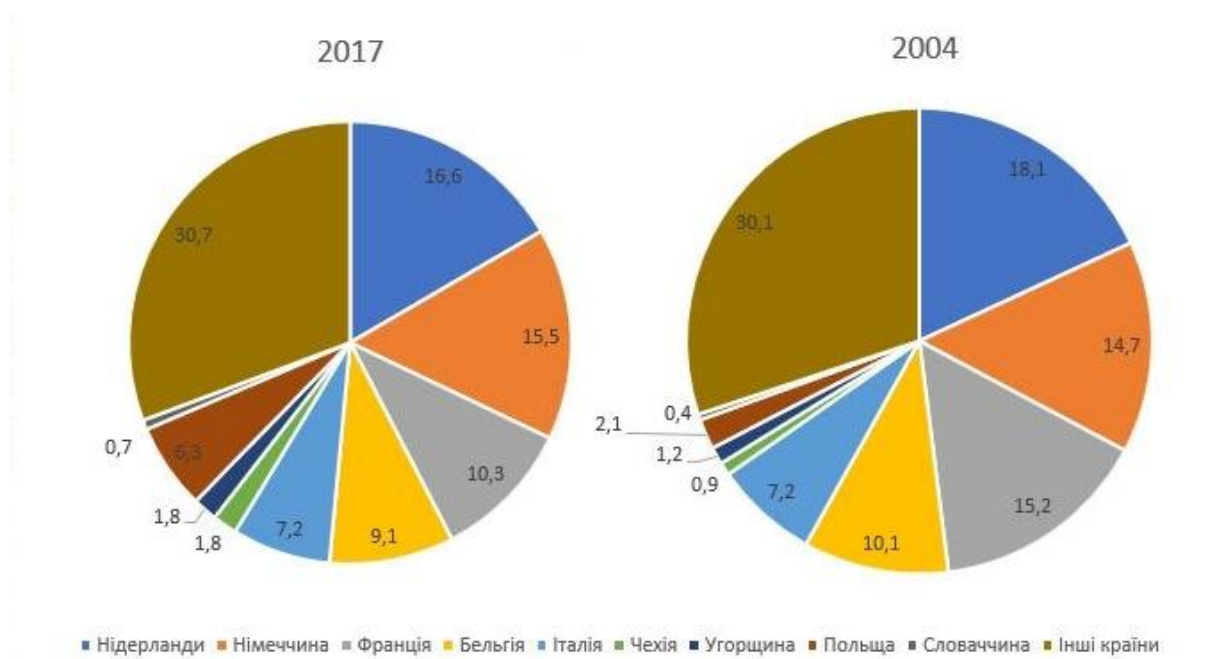

Рисунок Б.3 – Частка країн V4 та провідних експортерів у загальному експорті сільськогосподарських товарів на ринок ЄС у 2004 та 2017 рр., % [11]

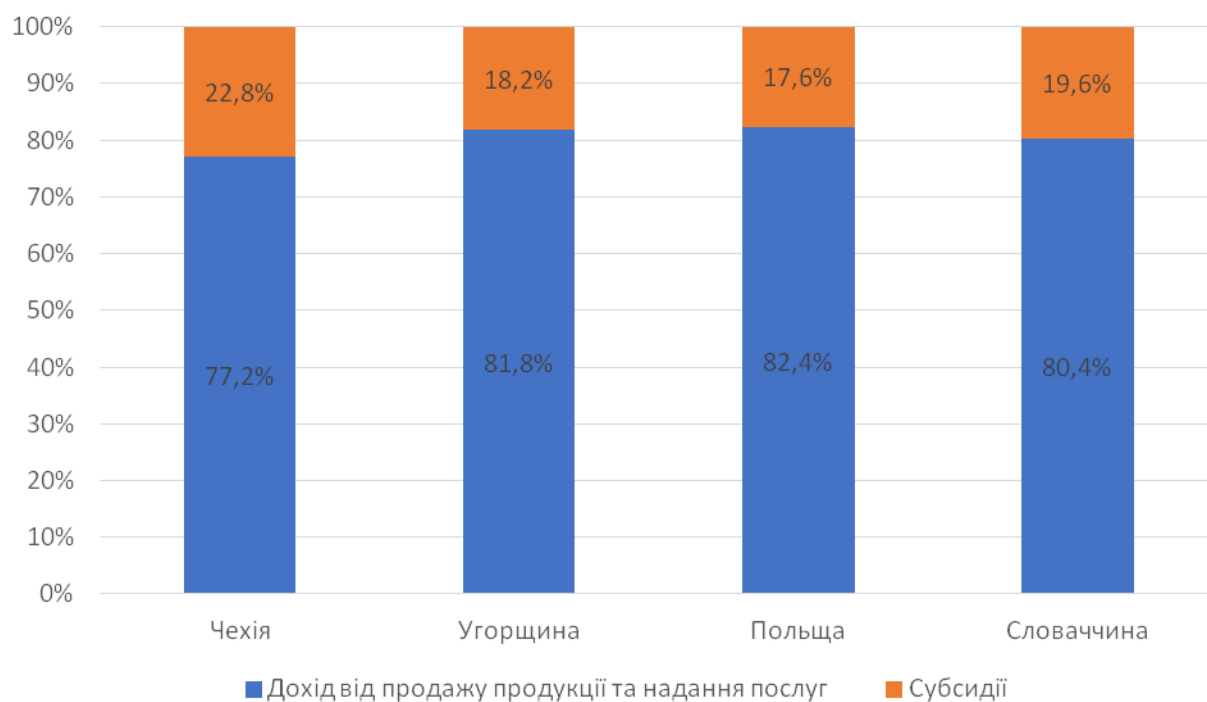

Рисунок Б.4 – Субсидії у структурі доходів сільськогосподарських підприємств країн V4, 2016 р. [1]

Таблиця Б.7 – Порівняння цін на основні сільськогосподарські товари країн Вишеградської групи з середньоєвропейськими у 2005 та 2018 рр. [12]

Рік	Вид продукції	ЄС	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина
2005	Курятина, євро/100 кг	136	144	151	98	146
	Яловичина, євро/100 кг	209	169	179	169	156
	Яйця, євро/100 кг	100	88	99	101	89
	Молоко, євро/100 кг	30	27	26	27	25
	Пшениця, євро/т	113	99	88	96	94
2018	Курятина, євро/100 кг	183	211	152	104	161
	Яловичина, євро/100 кг	292	253	209	293	185
	Яйця, євро/100 кг	192	209	242	211	204
	Молоко, євро/100 кг	37	35	32	36	34
	Пшениця, євро/т	164	159	148	162	151

Таблиця Б.8 – Виплати на розвиток сільськогосподарських територій в країнах Вишеградської групи у 2007-2013, 2014-2020 рр. [2]

Країни	Виплати на розвиток с/госп територій у 2014-2020 рр., млрд євро	Виплати на розвиток с/госп територій у 2007-2013 рр., млрд євро	Модернізовано ферм у 2007-2013 рр.	Інвестовано коштів в модернізацію у 2007-2013 рр., млн євро
Чехія	2,31	2,86	1500	858
Угорщина	4,2	3,8	12000	1300
Польща	8,7	17,4	58000	2500
Словаччина	1,56	2	1500	780
V4 разом	16,77	26,06	73000	5438

Таблиця Б.9 – Кошти, отримані країнами Вишеградської групи в рамках пакету допомоги ЄС у 2014-2015 рр. [2]

Країни	Отримані кошти в рамках пакету підтримки, млн євро	Галузі, у які направлено допомогу
Чехія	11	Молочна продукція, свинина
Угорщина	9,5	Молочна продукція
Польща	29	Молочна продукція, свинина
Словаччина	2,5 (+2,5 від державного бюджету)	Молочна продукція, свинина
Разом	49,5	-

Додаток В
Додатки до розділу 3

Таблиця В.1 – Частка територій, на яких проводяться агро-екологічні заходи у 2017 р. [9], %

Країна	Фактична частка у 2017 р.	Встановлена ціль на 2020 р.
ЄС	26,3	22,5
Чехія	30,5	38,5
Угорщина	21,7	12,2
Польща	18,1	19,0
Словаччина	18,7	20,6

Таблиця В.2 – Бюджети програм з розвитку сільських територій країн Вишеградської групи у 2007-2013 та 2014-2020 рр., млрд євро [13, 14]

Країна	Загальний бюджет 2007-2013 рр.	Витрати на інновації та модернізацію у 2007-2013 рр.	у % від загального бюджету	Загальний бюджет 2013-2020 рр.	Витрати на інновації та модернізацію у 2013-2020 рр.	у % від загального бюджету
Чехія	3,61	0,84	23,3	3,54	0,73	20,6
Угорщина	5,16	2,37	45,9	4,17	0,72	17,3
Польща	0,17	0,07	41,2	13,61	4,76	35,0
Словаччина	2,56	0,83	32,4	2,08	0,37	17,8